

V. З ДОСВІДУ БІОГРАФІСТИКИ

С. М. Ляшко

З ІСТОРІЇ ГУРТКА В. Б. АНТОНОВИЧА ПО УКЛАДАННЮ УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА

У лютому 1993 року у складі НБУ ім. В. І. Вернадського був створений Інститут біографічних досліджень. Попередниками інституту можна вважати гурток В. Б. Антоновича по укладанню Українського біографічного словника (80—90-ті рр. 19 ст.) та Постійну Комісію для складання біографічного словника діячів України (1919—33). Історія їх діяльності висвітлена ще недостатньо (1) і потребує подальшого вивчення.

Ініціатором створення біографічного словника “діячів та чужинців, що яким-будь способом спричинилися до української справи чи навіть взагалі працювали на українській території”, був В. Б. Антонович. Як згадував І. М. Каманін, учень В. Б. Антоновича, праця була задумана під час III Археологічного з’їзду у Києві (1874) (2). Одночасно в гуртку працювали над історично-географічним словником. За основу відбору матеріалу для обох словників був узятий етнографічний принцип. В якій мірі гуртківці використовували рекомендації П. С. Єфименка, викладені в статті “Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей и его программе” (1886), і чи використовували їх взагалі — визначити неможливо. Керував роботою гуртка В. Б. Антонович “при допомозі професорського стипендіата” М. С. Грушевського. В роботі брали участь В. І. Щербина, І. М. Каманін, М. П. Василенко, А. І. Істомін, О. Г. Лотоцький, О. С. Грушевський, пізніше — С. О. Єфремов, Г. Л. Берло, К. М. Мельник, В. М. Доманицький, Г. П. Ямпольська. Під керівництвом О. Г. Лотоцького опрацьовували біографії церковних діячів і готували картки С. О. Липківський, С. М. Іваницький, М. А. Шпачинський, Г. А. Ярошівський, Е. К. Червінський, В. І. Селін, Г. П. Петрушевський (3). М. І. Каманін, який працював у гуртку до смерті вчителя, наводить також прізвища О. О. Андрієвського, Є. О. Кивлицького (4). С. О. Єфремов згадує прізвища Ф. П. Матушевського, В. Ф. Дурдуківського та О. С. Грушевського (5). Г. Л. Берло пристала до гуртка В. Б. Антоновича у 1899 році. У своїх спогадах вона пише, що дома у Володимира Боніфатійовича збирався гурток, який під його проводом узявся складати біографії українських письменників і діячів (6). Робота з добору персоналій та написання карток продовжувалася до смерті В. Б. Антоновича. До останнього дня в комісії працювали Г. Л. Берло, К. М. Мельник-Антонович, І. М. Каманін. Про ці зібрання згадує С. О. Єфремов: “Збиралися словарники в господі Антоновича, на розі Жиланьської та Кузнечної, і тут у вели-

чезній бібліотеці Антоновича розбирали матеріал, дізнавалися про джерела, здавали готові життєписи; зібрання закінчувалися вечерею ... ” (7).

На початок 1894 р. Словник, як згадував О. Г. Лотоцький, був доведений до літери О (С. О. Єфремов називає останньою літеру К). На кожен літеру припадало по 200—300 життєписів. Перший том Словника з біографіями на літери А—Д передбачалося видати українською мовою в числі праць Наукового товариства ім. Тараса Шевченка у Львові, а потім повторити його російською, “коли б се з цензурних обставин можна було зробити. Складено редакційну комісію з п’яти осіб, яка мала остаточно зредагувати матеріал першого тому щодо змісту. Через те, що в праці брало участь багато людей, стиль усіх розправ був дуже різнобарвний, а крім того оригінали деяких окремих біографій писалися російською мовою й перекладалися після вже; треба було зредагувати й саму мову словаря. Та, на жаль, людина, якій було се доручено, затягла роботу аж на кілька літ, матеріал через те перестарився, і для друку треба було його знову переглянути та освіжити новими джерелами. Річ це була надзвичайно складна і тому справа з друком спинилася. Оригінал (здається, врешті з українським перекладом) передано Науковому Товариству у Львові” (8). Керував роботою по підготовці тому до друку у Львові М. С. Грушевський, який на той час отримав кафедру історії у Львівському університеті і у вересні 1894 р. переїхав до Львова (9). Перебуваючи у Львові, він цікавився, як “просувається робота в обидвох напрямках” (в той же час гурток В. Б. Антоновича працював паралельно над історично-географічним словником). На кінець листопада були готові 500 біографій (10). Наприкінці століття О. С. Грушевський з Києва систематично повідомляв брата про збори “словаристів”, які проходили вже мляво (11). Львівський період по підготовці видання Словника розтягнувся на кілька років. З’явилася необхідність поповнити його новими джерелами. У 1897 р. добре розпочата робота над Словником припинилася (12). З середини 90-х років В. Б. Антонович занедужав. Припинилися зібрання гуртка, а потім і уся праця. “Готові вже і проредактовані життєписи... Антонович за спільною згодою оддав був Тимченкові на переклад та редакцію ... ” (13).

Гурток В. Б. Антоновича був одним з тематичних гуртків, організованих Старою Громадою в останні десятиріччя 19 ст. Про те, як вони працювали, про організацію роботи згадують гуртківці С. Ф. Русова та О. Ф. Кістяківський. Практична робота по укладанню українського словника проводилася так: кожному з учасників доручалося опрацювати за визначеними джерелами певну літеру та укласти відповідні картки. “Якби котрийсь із тих складачів написав історію цього словника, це була б цікава сторінка з історії українського руху

.... Ділили його між собою за літерами ... Скільки українських діячів виховалось на цих "словарних" зібраннях, бо окрім самої роботи над словником, там за товариською вечерею за чарочкою обмірковувались також усі текучі події ..." (14).

Ще одною важливою справою Старої громади "... було завершення підготовки малоросійського словника, над яким працювали кілька поколінь громадівців. На кінець 19 ст. вже важко було назвати когось з відомих українських діячів, котрі не зробили б внеску у формування картотеки словника: П. Житецький, В. Білозерський, В. Антонович, П. Єфименко, О. Русов, О. Кониський ...". "Словарь — гуртовая работа ... Каждую неделю два раза, по средам и субботам, собирались у кого-нибудь по очереди словарники, люди, знающие язык и интересующиеся делом. Собранія эти были неизменно регулярны ... Одушевителем работы был, несомненно, Антонович ... Антонович предложил новую работу: историко-географический словарь всей территории, занимаемой малороссийским народом ... Словарь постоянно поддерживал связь: никакие обстоятельства не могли остановить собрания, технически называвшегося словарем. Если иной был болен, если другой был занят, если третьему мешали семейные обстоятельства, если четвертый отсутствовал из города, то все же приходил на собрание кто мог. Иногда собрание состояло из 10—15, в другой раз — из четырех-пяти, а все-таки составлялось. Так был выполнен словарь" (15).

Де знаходяться зараз матеріали до Українського біографічного словника — невідомо. Можливо, вони зберігаються у Львові, куди були привезені для перекладу та підготовки до друку М. С. Грушевським. "Де цей словник зараз — невідомо: можливо, в професора Є. К. Тимченка, може, у Львові", — вважав у 1919 р. один з гуртківців С. О. Єфремов (16). Але частина матеріалу, безумовно, попала до Постійної Комісії.

К. М. Мельник-Антонович на засіданні Постійної Комісії для складання Біографічного словника діячів України 28. 02. 1919 р. повідомила, що рештки біографічного матеріалу вона принесла в дар Комісії (17). В звіті за першу половину 1921 р. Ф. Ернст, редактор комісії діячів мистецтва, згадує біографії музичних діячів, які були передані комісією В. Б. Антоновича: Веделя, Біберовича, Ломакіна, О. Вересая, Діленького (18). У лютому 1928 р. К. М. Мельник-Антонович подарувала історичній секції ВУАН також деякі речі і архів В. Б. Антоновича. Можливо, що серед них також були матеріали біографічного гуртка В. Б. Антоновича (19). Але, як відзначав С. О. Єфремов, ці матеріали "перестаріли" і мають тільки "історичний інтерес". "Так гинули необачно й розтринькувано наслідки колективної праці в недбалих руках і поменшало ще й так малі здобутки наші за темних часів національного лихоліття ..." (20).

1. Брайчевська О. А. Історія створення Українського біографічного словника // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті: Міжнар. наук. конф. — 1993. — Ч. 1. — С. 117—119; Брайчевська О. А., Ляшко С. М., Чишко В. С. Про традиції та джерелознавчу базу національної біографічної школи (кін. Х—поч. ХХ ст.) // Українська біографістика. — К., 1996. — Вип. 1. — С. 29—45.

2. Ємець О. Учень Антоновича — І. Каманін // АCADEMIA пам'яті професора Володимира Антоновича. — К., 1994. — С. 174.

3. Лотоцький О. Сторінки минулого // З іменем св. Володимира: Київський університет в документах і матеріалах та спогадах сучасників. — К., 1994. — Кн. 2. — С. 299—300; Лотоцький О. Постаті українського громадянства 90-х років: Професор В. Б. Антонович // Син України. Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 1. — С. 378.

4. Ємець О. Учень Антоновича — І. Каманін // АCADEMIA пам'яті професора Володимира Антоновича. — К., 1993. — С. 174.

5. НБУВ. ІР, ф. Х, спр. 6116.

6. Берло Г. Л. Мої знайомства з деякими українськими діячами // Україна. — Кн. 3—4 (33). — 1929. — С. 92, 97.

7. Єфремов С. О. Про дні минулі: Спогади (Автограф) // Син України. Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 1. — С. 433.

8. Лотоцький О. Постаті українського громадянства 90-х років. Професор В. Б. Антонович // Син України. Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 1. — С. 378.

9. Лотоцький О. Сторінки минулого // З іменем св. Володимира: Київський університет в документах і матеріалах та спогадах сучасників. — К., 1994. — Кн. 2. — С. 299—300.

10. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 326, с. 17—18.

11. Гирич І. М. Грушевський та В. Б. Антонович: творчі контакти, суспільно-політичні погляди // АCADEMIA пам'яті професора Володимира Антоновича. — К., 1994. — С. 151.

12. Лотоцький О. Сторінки минулого // З іменем св. Володимира: Київський університет в документах і матеріалах та спогадах сучасників. — К., 1994. — Кн. 2. — С. 299—300.

13. Єфремов С. О. Про дні минулі: Спогади (Автограф) // Син України. Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. 1. — С. 433.

14. Русова С. Мої спомини // За сто літ. — К., 1928. — Кн. 2. — С. 154.

15. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874—1885). — К., 1995. — Т. 2. — С. 416.

16. НБУВ. ІР, ф. Х, спр. 6116.

17. Там само.
 18. НБУВ. ІР, ф. X, спр. 5184
 19. Сохань П. С., Ульяновський В. І., Кіржаєв С. М. Грушевський і АСADEMIА. — К., 1993. — С. 111.
 20. Єфремов С. О. Про дні минулі: Спогади (Автограф) // Си України. Володимир Боніфатійович Антонович. — К., 1997. — Т. — С. 433.

Т. В. Добри

РОСІЙСЬКИЙ БІОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК

Серед біографічних джерел про визначних осіб дореволюційної Росії важливе місце займає "Русский биографический словарь" (далі — Словник), виданий у 25 томах протягом 1896—1918 рр. Імператорським російським історичним товариством (далі — Товариство). Засноване 1866 р. у Санкт-Петербурзі, Товариство, головою якого був обраний князь П. А. Вяземський, розгорнуло велику роботу з видання матеріалів і документів з російської історії, які зберігалися в урядових і приватних архівах і бібліотеках як в Росії, так і за кордоном.

Питання про створення "Русского биографического словаря" було поставлене у 1875 р. на засіданні ради Товариства 25 листопада 1875 р. зазначалося, що для успішного здійснення такої роботи потрібен керівник. Серед кандидатур на обрання редактором Словника були М. В. Гербель, П. О. Єфремов, Г. І. Студенкін, М. І. Схомяков та ін. Рада вирішила просити О. Б. Лобанова-Ростовського подати письмовий виклад програми Словника та його кошторис. Загальні збори обрали особливу комісію у складі О. Б. Лобанова-Ростовського, А. Ф. Бичкова, М. В. Калачова, К. К. Злобіна, Ф. М. Веселого. У висновках комісії, виголошених О. Б. Лобановим на Ростовським річним зборам Товариства 1877 р., зазначалося: "Словник повинен мати характер довідкової книги, тому до нього, зможі, слід включити імена всіх осіб, про які згадується в історичних пам'ятках і які з самого початку російської історії до новітніх часів залишили по собі слід як у хорошому, так і в негативному розумінні на якому б то не було поприщі (державному, мистецькому, промисловому, торговельному та ін.); 2) до Словника необхідно включити іноземців, які хоч лише тимчасово перебували в Росії, але залишили незабутнє ім'я на одній із сторінок нашої історії (Кейт, Рішельє, Манштейн і ін.), а також іноземців-мандрівників (Герберштейн, Мейєрберг) і митців (Фалькнет); 3) у статтях необхідно вміщувати головним чином достовірні факти і хронологічні дані, з виключенням різних особистих міркувань і критичних висновків, до того ж слід постійно зазначати джерела; 4) обсяг і формат Словника було б краще